

МЕТОДИКА ЗА МОНИТОРИНГ И ПРОГНОЗИРАНЕ НА УСТОЙЧИВОТО РАЗВИТИЕ НА ИЗВЪНГРАДСКИТЕ ТЕРИТОРИИ В Р БЪЛГАРИЯ

Христо Крачунов, Наталия Господинова
Технически университет, Варна

Резюме

В настоящата разработка е представена методика за мониторинг и прогнозиране на устойчивото развитие на извънградските територии в Р България. Като най-удачен е възприет логическия модел, в който са включени следните последователни етапи: идентифициране, оценяване и прогнозиране на устойчивото развитие. Идентифицирането включва предварително определяне на вида, естеството и мащаба на потенциалните и извършваните дейности и поддръждането им според приоритетите за развитие на социалната общност, залегнали в програмите за устойчиво развитие. Етапът на оценяване включва изготвяне на оценка на влиянието на съществуващите и предвижданите дейности и на алтернативните начини за реализирането им върху социалното, икономическото и екологичното направление на устойчивото развитие. Във финалния етап се изготвя прогноза за приноса на дейностите към устойчивото развитие на социалните общности и извънградски територии.

Ключови думи: идентифициране, оценяване, прогнозиране, устойчиво развитие, социални общности, извънградски територии

Key words: identification, assessment, prognostication, sustainable development, social communities, rural areas

Увод

От анализа на специализираната литература [1, 2, 4, 5], може да се приеме, че разработването на информационна консултираща система за мониторинг и прогнозиране на устойчивото развитие на извънградските територии е актуално и трябва да се работи в следната последователност:

- Изследване на нагласите и готовността на заинтересованите страни (социални общности) - малки и средни предприятия и малки и средни общини да осъществяват дейностите си в съответствие с принципите за устойчиво развитие;
- Изготвяне на описание на състоянието и съществуващите потребности на извънградските територии в страната, с отчитане на специфичните потребности на социалните общности и изградения административен капацитет, които обуславят въвеждането на система за прогнозиране и консултиране;
- Определяне на основните етапи в процеса на създаване и тестване на информационната консултираща система за мониторинг и устойчиво развитие на извънградските територии.

За разработването на системата за мониторинг и прогнозиране е необходимо да се използва модел, който е еднакво валиден за всички заинтересовани страни и е издържан логически. В настоящата методика, като най-удачен

е възприет логическия модел, в който са включени следните последователни етапи: идентифициране, оценяване и прогнозиране на устойчивото развитие.

1. Идентифициране на състоянието и целите на устойчивото развитие на социалните общности в извънградските територии.

Логическият процес на идентифицирането на състоянието и целите на устойчивото развитие на социалните общности в извънградските територии включва следните стъпки:

1. Анализ на текущото състояние с използване на индикатори и дефиниране на желаното състояние на социалните общности, които ще бъдат включени в информационната система, съгласно техните програми за устойчиво развитие.
2. Идентифициране на значимите за устойчивото развитие дейности извършвани в социалните общности и анализ на алтернативите за тяхното реализиране.
3. Определяне на проблемите (съответно възможностите за развитие) на общностите. Те се определят по отношение на конкретните значения на индикаторите в сравнение с целевите им значения.
4. Анализирание на причинно-следствените връзки между проблемите, което се

извършва с помощта на дърво на проблемите. Преобразуване на дървото на проблемите в дърво на целите.

5. Идентифициране на заинтересованите страни и субекти за прилагане на информационната система.

Идентифицирането включва предварително определяне на вида, естеството и мащаба на потенциалните и извършваните дейности и подкрепдането им според приоритетите за развитие на социалната общност, залегнали в програмите за устойчиво развитие. Идентифицирането започва с установяването на важни проблеми - пречки за устойчивото развитие и с разкриване на възможностите за преодоляването им. Определянето на проблемите, възпрепятстващи развитието, предполага анализ на съществуващото състояние на общността и установяване на пречките за развитието ѝ, последвано от определяне на желаното бъдещо състояние и необходимите промени за постигането му. Извършват се предварителни проучвания, за да се определят алтернативните пътища за постигане на целите (желаното бъдещо състояние).

Във фазата на идентифициране се използват следните техники:

- анализ на проблемите;
- анализ на целите;
- анализ на алтернативите.

Източници на информация за състоянието, проблемите и целите на социалните общности трябва да бъдат местните програми за устойчиво развитие, независимо дали са приети официално от местните власти или не. Такива програми трябва да бъдат разработени от местни работни групи, в които са включени жители, представляващи целия спектър от знания и ценности на общността. Групата трябва да формулира целите на устойчивото развитие на общността, както и споделените от всички ценности и виждания, които да станат основа за определяне на индикатори за постигане на целите. Програмата трябва да бъде публично обсъдена и усъвършенствана с участието на цялата общност. Тя може да не бъде официално приета от местните власти, но трябва да служи като ориентир за местната общност при контролирането и подкрепата на действията на властите. Във всички случаи обаче - приети или не от местните власти - подобни програми трябва да станат основен източник при определянето на програмите, плановете и конкретните проекти на местните власти и държавата.

Освен местните програми за устойчиво развитие дейностите за устойчиво развитие на социалните общности могат да имат и следните вторични източници: национален план за развитие; областен план за развитие; общински план за развитие; наличието на неизползвани ресурси; регионални и секторни проучвания и анализи; натиск за решаване на важни социални и икономически проблеми на района; инициативи на икономическите агенти; инициативи на външни донори и международни финансови институции.

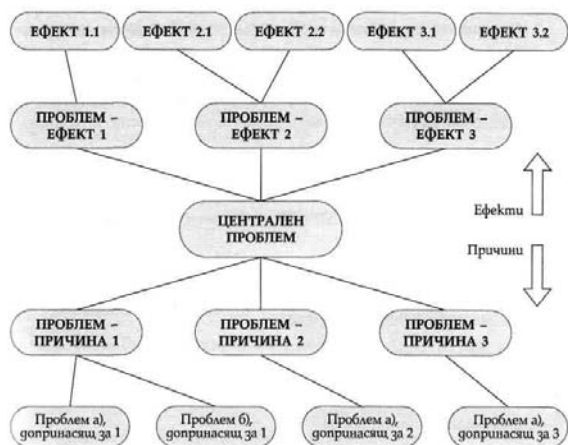
Значимите за социалната общност дейности са следствие от установяването на важни проблеми на тяхното устойчиво развитие. Ето защо първата задача е да се определят основните проблеми на устойчивото развитие. Това са централни, фокусни проблеми, които отразяват най-добре сложния комплекс от проблеми, свързани с устойчивото развитие. Всеки от тези фокусни проблеми е основа за дейности, които целят неговото разрешаване.

Анализът на проблемите включва: идентифициране на проблемите; предварителна оценка на относителната им важност; определяне на взаимните връзки между проблемите.

Ако се приеме, че фокусните проблеми са определени в програмата за местно устойчиво развитие, за решаването на всеки от тях могат да бъдат инициирани дейности от страна на различни организации: местни неправителствени организации, местните власти, държавни организации, международни организации, частни фирми и други. Основен принцип при реализирането на дейностите трябва да бъде стремежът за увеличаване на благосъстоянието на общността. Ето защо те трябва да са съобразени с принципите на устойчивото развитие.

Определянето на взаимните връзки между проблемите може да бъде извършено с помощта на аналитичната техника „дърво на проблемите“ (фиг. 1.).

Дървото на проблемите се основава на разбирането, че проблемите се намират в йерархична зависимост. Всеки проблем представлява едновременно ефект, следствие на проблем(и) по-долу или причина за проблем(и) по-горе в йерархията. Задачата е да се намери място в дървото на определените проблеми. Възможно е да останат и празни места - липсващи звена, които да се допълнят впоследствие.

Фиг. 1. Дърво на проблемите - принципна схема

На първо място, от списъка на проблемите трябва да се определи централният (фокусният) проблем. От тази отправна точка се задават въпроси за причините на проблема (поставят се в долната част на дървото) и за ефектите от проблема (поставят се в горната част на дървото). Анализът продължава с определяне на причините за причините и на ефектите от ефектите, при което дървото се разраства надолу и нагоре.

Дървото помага да се идентифицират проблемите, но не дава представа за относителната им важност. Затова е необходима допълнителна преценка и определяне на най-важните проблеми. Тук е приложим принципът на Парето - отстраняването на 20% от пречките води до решаване на 80% от проблема. Анализът на проблема завършва с разкриването на всички причинно-следствени връзки, характеризиращи централния проблем, и определянето на относителната важност на причините.

Анализът на целите е следващата стъпка във фазата на идентифициране. За нея може да се използва техниката „дърво на целите“. При нея дървото на проблемите се преобразува в дърво на целите, като проблемите се преформулират в позитивни изрази (цели) [2]. Централният проблем също се трансформира в цел. Работейки отдолу нагоре, връзките причина - ефект се преобразуват във връзки от типа средство - цел и се поставят съответните свързващи линии, отразяващи връзките.

2. Оценяване на влиянието на съществуващите и предвижданите дейности

Етапът на оценяване включва:

1. Изготвяне на оценка на влиянието на съществуващите и предвижданите дей-

ности върху социалното, икономическото и екологичното направление на устойчивото развитие.

2. Изготвяне на оценка на влиянието на алтернативните начини за реализиране на дейностите върху социалното, икономическото и екологичното направление на устойчивото развитие.

Оценката има за задача да оцени оправдаността, ефикасността, ефективността и въздействието на дейностите от гледна точка на тяхните цели.

Оценката на влиянието на изследваните дейности върху устойчивото развитие на социалните общности дава отговор на въпроса дали те са подходящи за изпълнение. Прави се проверка на обосновката за извършване на дейностите и уместността на целите, както и проверка на вероятността да се постигнат предвидените социални, икономически и екологични ефекти за определеното време и с определените ресурси. При изготвянето на оценката задължително се отчита кумулативния ефект от реализирането на дейностите.

Резултатите от оценяването се използват за разработване на прогноза за развитието на разглежданите алтернативи за реализиране на дейностите се приемат, отхвърлят или частично се преформулират.

За да се избере правилният подход за извършване на дейности, които да допринесат за устойчивото развитие, е необходимо да се определят съответни критерии. Могат да се използват следните критерии: капитални и текущи разходи; изгоди за собствениците; изгоди за ползвателите; изгоди за инвеститорите; вероятност за постигане на целите; техническа осъществимост; социално въздействие; въздействие върху околната среда; финансова устойчивост; институционални възможности.

Необходимо е обаче да се направи важно допълнение към тези критерии, за да се отчетат принципите за устойчиво развитие на социалните общности [2]. Трябва да се имат предвид следните критерии: влияние върху благосъстоянието на природната система; влияние върху благосъстоянието на другите общности; влияние върху равнопоставеността в рамките на поколенията и между отделните поколения; ефекти на подхода във времето и пространството; влияние върху ресурсната база на развитието; възможност за участие на всички заинтересовани страни; влияние на ограничаващите фактори.

Приблизителна преценка по отношение на всеки критерий, може да се направи например чрез следните изрази: висока/ниска, слабо/силно, малки/големи и т. н. или да се използва и методът на тегловните коефициенти.

3. Прогнозиране на приноса на дейностите към устойчивото развитие

Прогнозирането на приноса на дейностите към устойчивото развитие на социалните общности и извънградски територии изисква реализирането на етапите идентифициране и оценяване и би могло да се извърши в следните стъпки:

1. Изготвяне на прогноза за приноса на дейностите към устойчивото развитие, чрез изчисляване на Индекс за устойчиво развитие.
2. Избор на алтернативи за реализиране на дейностите.

Прогнозирането е основно средство за намаляване на степента на неопределеност при вземането на управленски решения за устойчиво развитие. Прогнозирането на влиянието на дейностите, извършвани в социалните общности на извънградските територии може да бъде определено като обосновано предвиждане за възможните варианти за развитие на общностите и вероятността тези варианти да се реализират. Изискването за определена степен на обосновааност на предвиждането е изключително важно, тъй като от това зависи и надеждността на управленските решения. Обосновааността на предвиждането може да намери израз в използването при подготовката на прогнозата на резултатите от извършени проучвания, анализи, оценки и в експертната подготовка на лицето или групата специалисти която е разработила прогнозата. При разработката на прогнозата е важно да се разкрият възможните варианти за развитие на социалните общности под влияние на извършваните дейности. При подготовката на прогнозата вниманието се концентрира върху главните варианти на развитие и те се поставят в основата на разработваната прогноза. Разработената прогноза се използва при определяне на най-подходящите за реализиране дейности с цел постигане на устойчиво развитие на извънградските територии. Прогнозирането може да се реализира на база подходяща система за мониторинг и приложение на известни методи [3].

Изводи и препоръки

1. В процеса на разработване на системата, целите на мониторинга и прогнозирането трябва да бъдат идентифицирани заедно с потребителите (ползвателите) на прогнозата. При формулирането на целите трябва да се имат предвид следните въпроси: Към кого е насочена прогнозата? На кого би могла да бъде от полза прогнозата и върху кого може да повлияе?
2. Данните могат да се съберат навреме, когато са налице с периодичност, необходима за вземане на управленски решения и когато са достатъчно актуални, за да се използват за вземане на решения. Обикновено се смята, че не трябва за се използват данни отпреди повече от три години. Разходите зависят главно от методите за събиране на данните, продиктувани от естеството на индикатора, и от наличността на достоверни вторични данни.
3. Мониторингът трябва да притежава свойството адекватност, т.е. трябва да се определи минималният брой данни и индикатори, необходими за преценка на постигнатия напредък в устойчивото развитие. Броят на данните и индикаторите зависи от комплексността на измерваното явление, количеството на информацията, необходимо за вземането на обосновано решение, и наличните ресурси за събиране и обработка на данните.

Литература

1. EUROPEAN COMMISSION, *Project Cycle Management Handbook*, Brussels, 2002
2. Апостолов, А. *Разработване на проекти за устойчиво развитие*, Издателство „Проджекта“, София, 2005
3. Димова, Д. *Статистически методи в управление на производството*, ЕКС-ПРЕС, Габрово, 2009, 402 с.
4. Крачунов, Х. *Анализ на възможностите за устойчиво развитие на малки и средни общини в Североизточна България*, „Управление и устойчиво развитие“, Лесотехнически университет, 3-4, София, 2007, стр. 266-270
5. Крачунов, Х. *Основные цели и параметры Национальной стратегии устойчивого развития Болгарии в условиях глобализации*, Вісник Національного університета водного господарства та природокористування, Збірник наукових праць, Випуск 4/44/, частина 5, Ровно, 2008, стр. 537-546

METHODS FOR MONITORING AND PROGNOSTICATION OF RURAL AREAS SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN BULGARIA

Hristo Krachunov, Nataliya Gospodinova
Technical University, Varna, Bulgaria

Abstract

In this elaboration some methods for monitoring and prognostication of sustainable development in Bulgarian rural areas are presented. A logical model is adopted as a most felicitous one. It comprises of the next consecutive stages: identification, assessment and prognostication of sustainable development. The first stage covers a preliminary identification of character and scale of activities that are potential or put into effect and ranging them in accordance with the priorities, underlying programmes for sustainable development of social communities. The second stage covers working out an assessment of the impact on the social, economic and ecological lines of existing and envisaged activities and their alternatives. At the final stage a prognosis is done, concerning contribution of activities to sustainable development of social communities and rural areas.